

DEMOKRASİ, SİYASAL ÖZGÜRLÜKLER VE TÜRKİYE

Dilek DİLEYİCİ
Özlem ÖZKIVRAK

I. GİRİŞ

Günümüzde dünyadaki hızlı değişimin bir boyutu siyasal özgürlükler alanında yaşanmaktadır. Yeni dünya düzeninde devletin, evrensel bir değer olan insan haklarına daha fazla saygı gösterme eğiliminin ön plana çıkması söz konusudur. Dünyadaki eğilimin siyasal özgürlüklerin artırılması yönünde olması, Türkiye'nin de global dünyada bu değişime ayak uydurma yönünde çaba sarfetmesini gerektirmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada, öncelikle demokrasi ve siyasal özgürlük kavramlarına değinilecek ve siyasal özgürlük kriterlerine yer verilecektir. Daha sonra da Türkiye'nin siyasal özgürlükler ve demokrasi açısından durumu analiz edilecektir.

II. DEMOKRASİ ve SİYASAL ÖZGÜRLÜKLER

Demokrasi; Grekçe *demos* (halk) ve *kratein* (yönetmek, hükmetmek) sözcüklerinden oluşan birleşik bir kelime olarak, ilk defa M.Ö. V. yüzyılda Yunanlı tarihçi Herodot tarafından kullanılmıştır. Abraham Lincoln'ün meşhur demokrasi tanımını herkes bilir: "Halkın halk tarafından, halk için yönetimi". Buradaki yönetimden kasıt, kararları almak ve uygulamaktır(1). Demokrasi, siyasal özgürlüklerin önem kazandığı bir siyasi düzeni ifade eder. Burada "hak" ve "özgürlük" kavramlarının birbirinden ayrılması gerekir. Hukuk ilminde özgürlükler, "negatif özgürlükler" olarak, haklar ise "pozitif özgürlükler" olarak tanımlanır. Negatif özgürlükler, devletin o alanda hiçbir şey yapmamasını, kişiye hiçbir müdahalede bulunmamasını gerektirir. Bir başka deyişle fert, kendi dışında hiçbir gücün zorlamasına maruz kalmadan, davranış biçimini dilediği gibi seçebilir. Siyasi, medeni, sosyal ve ekonomik özgürlüklerin hepsi, bu tür negatif özgürlüklerdir. Pozitif

özgürlükler ise, devlete birtakım görevler yükler ve bu görevlerin yapılmasını zorunlu kılar. Bir başka deyişle, bireye devletten bazı şeyleri talep etme hakkını verir. Siyasi, medeni, sosyal ve ekonomik hakların hepsi bu tür pozitif özgürlüklerdir (2). Bu bağlamda siyasi hak ve özgürlükler içinde seçme ve seçilme hakkı, siyasi parti kurma hakkı, partilere girme hakkı vb. bulunurken, sosyal hak ve özgürlükler (sivil özgürlükler de denilmektedir) içerisinde din ve vicdan özgürlüğü, düşünce özgürlüğü, kişi dokunulmazlığı özgürlüğü gibi hak ve özgürlükler yer almaktadır.

Demokrasinin vazgeçilmez iki unsuru özgürlük ve eşitliktir. Demokrasi ile bireyin özgürlükleri birbiriyle yakın ilişki içerisinde. Demokrasi bireylerin yönetime yönelik kararlar almasını ve bu kararları almaya yetkili olmasını gerektirir. Siyasi hak ve özgürlüklerini tam anlamıyla kazanmış bir toplum, kendini yönetecek kişileri kendi iradeleri doğrultusunda karar almaya yönlendirir. Bu demokrasi için ideal olandır. Bunu sağlayan mekanizma, kişilerin yetkiyi kendini yöneteceklere devretme aracı olan seçim mekanizmasıdır. Fakat devredilen bu güç ve yetkinin halkın iradesi doğrultusunda kullanılmasının bir garantisi yoksa, burada demokrasinin aksak bir yönü ortaya çıkar. Ayrıca halk iradesinin, toplumun tüm bireylerinin iradesini temsil etmesi de ideal olandır. Halkın kendisini etkileyecek kararları alması, siyasi özgürlüklerin varlığı ile mümkündür. Bu açıdan siyasi özgürlük, demokrasinin temel taşıdır. Eşitlik kavramı da demokrasinin önemli bir unsurudur. Eşitlik kavramı, halkın kendisini etkileyecek kararların alınmasında ve bu kararların uygulanmasında eşit muameleye tabi olmasını ifade eder.

İnsan hak ve özgürlüklerini sağlamaya yönelik olarak karşımıza çıkan ilk kavram devlettir. Toplumların devlet adını verdikleri bir kurumu oluşturmalarının temelinde bireysel hak ve özgürlükler vardır. Fakat bireysel hak ve özgürlüklerin korunması amacıyla oluşturulan devletin, bir süre sonra bu hak ve özgürlükleri ihlal etmeye başladığı görülmüştür. Bu ihlallerin temelinde devleti yönetenlerin elinde bulundurduğu güç ve yetki yatmaktadır. Sınırsız güç ve yetki, hak ve özgürlüklerin ihlali demektir ve tarih boyunca da böyle olmuştur. Şüphesiz güç ve yetkinin kötüye kullanımı sadece otoriter rejimlere özgü değildir. En modern yönetim şekli olan demokrasilerde de bireyler tarafından temsilcilerine devredilen yetkinin kötüye kullanıldığı gözlenmektedir. Özellikle anayasaların değil, yasaların hakim olduğu demokratik rejimlerde güç ve yetkinin kötüye kullanımı yasalar

aracılığıyla da gerçekleştirilmektedir. Ayrıca çoğunluk kararlarının uygulandığı demokrasilerde azınlıkların haklarının gözardı edilmesi de günümüz demokrasilerinin en önemli açmazlarından biridir.

Demokratik teori ve pratiğin, devletin ve iktidarların sınırlanması bakımından getirdiği bir başka unsur, hukuk devleti kavramıdır. Bununla kastedilen, devletin ve siyasal iktidarın "demokratik" nitelenmesine hak kazanabilmesi için, hukukun üstünlüğünü kabul etmesidir. Bu da, hukukun genel ve evrensel ilkelerine uygunluğun yanı sıra, ulusal anayasaya uyma borcunu beraberinde getirir. Açıklamaya gerek yoktur ki bu sonuncu koşul, ulusal anayasanın da hukukun ve demokrasinin evrensel ilkelerine uygun olduğu varsayımını içerir(3).

Daha genel olarak ifade edilirse, demokrasinin temel şartları; "siyasal özgürlükler", "hukuk devleti", "kuvvetler ayrılığı", "şeffaflık", "laiklik", "demokrasi kültürü", "sivil toplum" ve "iktidarın sınırlandırılması" ilkeleridir(4). Bu açıdan bakıldığında siyasal özgürlüklerin varlığı, demokrasi için gerekli, vazgeçilemez unsurlardan biri durumundadır.

A. SİYASAL ÖZGÜRLÜKLERİN ÖLÇÜMÜ

Siyasal özgürlüklerin ölçümü konusundaki en önemli çalışmalardan biri Freedom House'un her yıl yayınladığı, dünyadaki politik hakların ve sivil özgürlüklerin bir yıllık değerlendirmesini içeren "Dünyada Özgürlük" adı araştırmadır. Kurum, son olarak "Dünyada Özgürlük 1998-1999" adlı çalışmasını yayınlamıştır. Bu çalışmada ülkeler, belirlenen politik hak ve sivil özgürlük kriterlerine göre bir derecelendirmeye tabi tutulmuşlardır. Bu kriterler(5):

-Politik Hak Kriterleri

1. Devlet başkanı ve/veya başbakan ve diğer üst düzey politikacılar serbest ve adil bir seçimle mi işbaşına geliyor?
2. Milletvekilleri serbest ve adil bir seçimle mi seçiliyor?
3. Adil bir seçim kanunu, seçim kampanyalarında fırsat eşitliği, adil oylama ve oy pusulasında güvenilir bir sıralama var mı?

4. Seçmenler milletvekillerini serbestçe seçebilme yetkisine sahipler mi?
5. İnsanlar farklı siyasal partileri veya diğer rakip politik grupları seçme hakkına sahip mi ve sistem, rekabet eden bu parti veya grupların giriş çıkışına açık mı?
6. Önemli bir muhalefet oyu var mı ve muhalefetin desteğini artırma imkanı var mı veya muhalefet seçimler yoluyla güç kazanıyor mu?
7. Halkın askeri idare, dış güçler, totaliter partiler, dini gruplar, ekonomik oligarşiler veya diğer güçlü gruplar tarafından yönetilme konusunda özgürlüğü var mı?
8. Kültürel, etnik, dini ve diğer azınlık gruplar, karar alma sürecine katılma hakkına sahipler mi?

-Sivil Özgürlük Kriterleri

1. Serbest ve bağımsız bir medya ve diğer kültürel kurumlar var mı?
2. Serbest inanç kurumları ve serbest özel ve kamu inanç kurumları var mı?
3. Toplantı ve gösteri özgürlüğü var mı?
4. Politik veya yarı-politik organizasyon özgürlüğü var mı?
5. Serbest ticaret birlikleri, tarımsal organizasyonlar, serbest profesyonel ve diğer özel organizasyonlar var mı ve/veya bunlar arasında eşitlik var mı?
6. Yargı bağımsızlığı var mı?
7. Sivil ve cezaya ilişkin konulara hukuk kuralları hakim mi? Tüm halk kanun önünde eşit mi?
8. Sistem karşıtı bireylere yönelik haksız tutuklama, sürgün, işkence, vb. var mı?
9. Toplumda açık ve serbest tartışma imkanı var mı?
10. Kişisel özerklik var mı? Seyahat, ikamet ve çalışma özgürlüğü var mı?

11. Mülkiyet hakları korunuyor mu? Vatandaşlar özgürce iş kurma hakkına sahipler mi? Ekonomik birimler, devlet memurları, organize suçlar ve güvenlik güçlerinden aşırı derecede etkileniyor mu?

12. Cinsiyet eşitliğini, eş seçme özgürlüğünü, vb. içeren kişisel sosyal özgürlükler var mı?

13. Emlak sahipleri, işverenler, birlik liderleri, bürokratlara bağımlılıktan kaynaklanan fırsat eşitliğinin istismarı var mı veya yasal ekonomik kazançların paylaşımına yönelik çeşitli engeller var mı?

Araştırmaya göre ortalama 1-2.5 arasında puana sahip ülkeler “özgür”, 3-5.5 arasında puana sahip olan ülkeler “kısmen özgür” ve 5.5-7 arasında puana sahip ülkeler de “özgür olmayan” ülkeler olarak nitelendirilmişlerdir.

Tablo-1: Freedom House’a Göre Ülkelerin Siyasal Özgürlükler Sıralaması

ÖZGÜR	KISMEN ÖZGÜR	ÖZGÜR DEĞİL
1.0 Andora Avustralya Kanada Hollanda İsviçre ABD	3.0 Bangladeş Madagaskar Moldova Surinam	5.5 Cezayir Kazakistan Kenya Birleşik Arap Emirlikleri
1.5 Fransa Almanya İtalya Japonya İngiltere	3.5 Brezilya Meksika Sri Lanka Ukrayna	Yemen
2.0 Yunanistan İsrail G.Kore Romanya Tayvan	4.0 Hırvatistan Rusya Senegal Uganda	6.0 Angola Kamerun Mısır Tacikistan Yugoslavya
2.5 Bulgaristan Şili Nikaragua Tayland Venezüella	4.5 Pakistan Peru TÜRKİYE Zambiya	6.5 Bahreyn Çin Katar Ruanda Özbekistan
	5.0 Azerbaycan Nijerya Singapur Zimbabve	7.0 Afganistan Küba Irak K. Kore Libya Vietnam

Kaynak: Freedom House, **Freedom in The World: 1998-1999**, The Annual Survey of Political Rights and Civil Liberties, <http://www.freedomhouse.org/survey99/method/>

Tablo 1’de görüldüğü gibi, “özgür” ülkeler kategorisinde Andora, Avustralya ve Avusturya ilk sıralarda, Arjantin ile Mali ise son sıralarda yer almıştır. “Kısmen özgür” ülkeler içerisinde Bangladeş ilk sırada, Zambiya ise son sırada bulunmaktadır. “Özgür olmayan” ülkeler içinde Çad ilk sıralarda, Vietnam ise en son sırada yer almıştır. Coğrafik bir değerlendirme yapıldığında da siyasal özgürlüklerin fazla olduğu ülkeler daha çok Amerika ve Avrupa kıtasında, az olduğu ülkeler ise Afrika kıtasında ve Orta Doğu’da toplanmıştır.

B. TÜRKİYE’DE SİYASAL ÖZGÜRLÜKLER VE DEMOKRASİ

Freedom House’un araştırmasına göre siyasal hak ve sivil özgürlükler açısından Türkiye, 4.5 özgürlük puanı ile “kısmen özgür” ülkeler arasında yer almıştır. Bu araştırmada Türkiye’nin siyasal haklar puanı 4, sivil özgürlükler puanı ise 5 olarak belirlenmiştir. AB’ne aday olan bir ülke olarak Türkiye ile sıralamada ilk sıralarda yer alan AB ülkelerini karşılaştırdığımızda, siyasal haklar ve sivil özgürlükler açısından önemli eksiklerimizin olduğu ortaya çıkmaktadır. Türkiye’nin AB tarafından en çok eleştirilen yönlerinden biri insan hakları konusundadır. Türkiye hatayı nerede yapıyor? Siyasal hak ve sivil özgürlük kriterleri açısından değerlendirirsek;

-Her ne kadar ülkemizde parlamenter sisteme dayalı olarak seçimle iş başına gelen bir siyasal iktidar varsa da, seçim sistemi kendi içerisinde önemli sorunlar taşımaktadır. Öncelikle seçim yönteminin demokrasi için yeterli olmadığını önemle belirtmek istiyoruz. Yapılan seçimlerin halkın iradesini tam olarak yansıttığını söylemek güçtür.

-Parti içi demokrasi yetersizdir.

-Seçmenler, parti liderlerinin belirlediği milletvekili adayları arasında tercih yapmak zorunda kalmaktadır.

-Kuvvetler ayrılığı ilkesinin tam olarak uygulandığını söylemek güçtür. Bugün ülkemizde yasama ile yürütme iç içe geçmiş durumdadır.

-Demokrasinin en temel öğelerinden bir olan hukuk devleti, her ne kadar anayasada yer alsada da tam olarak işlerlik kazanmamıştır.

-Seçim kanunu önemli eksiklikler içermektedir. Belli grupların ve farklı düşüncelerin mecliste temsilini önleyici kısıtlamalar vardır.

-Özel çıkar gruplarının politik süreçte önemli bir etkisi vardır.

-Düşünce özgürlüğü, basın özgürlüğü ve toplantı ve gösteri özgürlüğü konusunda kısıtlamalar vardır.

-Sivil toplum kuruluşları yetersizdir ve etkin değildir.

-Ara rejimlerle demokrasi sık sık kesintiye uğramaktadır.

-Devlet yönetiminde şeffaflık yoktur.

Dikkat edilmesi gereken nokta, seçimle gelen iktidarların bu yapılanmayı değiştirmek ve demokratikleştirme konusunda ciddi bir atılım içinde görünmemeleridir. Demokratikleşmenin önünü tıkayan esas engel, tarihin getirdiklerinden çok, bunları aşma yolundaki siyasal irade eksikliğidir(6).

III. SİYASAL ÖZGÜRLÜK-KALKINMA İLİŞKİSİ

Siyasal özgürlükler demokrasinin temel taşı olduğuna göre, demokrasi ile kalkınma arasında da benzer bir ilişki var mıdır? Bu konuda yapılmış çeşitli ampirik çalışmalar bulunmaktadır ([Bkz: Tablo-2](#)). Tabloda da görüldüğü gibi yapılan ampirik çalışmaların 7'sinde demokrasi ile ekonomik büyüme arasında aynı yönlü bir ilişki olduğu, 7'sinde ise aynı yönlü bir ilişki olmadığı ortaya çıkmıştır. Ampirik çalışmalardaki bu belirsizliğin çeşitli nedenleri vardır. Öncelikle çoğu araştırmacı, sonuçların demokrasiyi (eksikliğini) tanımlama konusunda duyarlı olup olmadığını kontrol etmemişlerdir. Demokrasi indeksinde, temel olarak Freedom House için siyasal özgürlükler konusunda çalışmalar yapan Raymond Gastil'in sıralamasını kullanan araştırmacılar, duyarlılık analizi olmadan çok farklı ölçütler kullanmışlardır. Demokrasi ile ekonomik büyüme arasında ilişki olduğu düşüncesi 1960 yılında ortaya çıkmışken, çoğu çalışmada sadece 1973'den sonrasını inceleyen Gastil'in sıralaması dikkate alınmıştır. Bir başka sorun, çoğu çalışmada bir ülkedeki demokratik özelliklerin zaman içindeki değişiminin ihmal edilmiş olmasıdır. Sloan ve Tedin 20 Latin Amerika ülkesini kapsayan çalışmalarında (1987), siyasal rejimleri beş gruba ayırmışlardır. 1960 ile 1980 yılları arasında 10 ülkede rejimin değiştiği ve 10

ülkede de aynı kaldığını belirlemişlerdir. Önemli bir problem de, çoğu araştırmacının modelin özellikleriyle ilgili olarak kendi bulguların güçlülüğünü dikkatli bir şekilde kontrol etmemiş olmalarıdır. Son olarak, demokrasinin ekonomik büyümeyi niçin etkileyebileceği konusundaki görüşler, regresyondaki açıklayıcı değişkenleri içermiş olabilir. Niçin etkilerse etkilesin, demokrasi ölçüm katsayısı demokrasinin ekonomik büyüme üzerindeki toplam etkilerini göstermez. Bazı araştırmacılar, yaptıkları demokrasi ölçümlerinin ekonomik büyümeyi dolaylı olarak etkilediğini kanıt olarak göstermişlerdir. Örneğin, Kormendi ve Meguire (1985), yaptıkları sivil özgürlük ölçümünün yatırım-gelir oranını açıklamada çok önemli olduğu sonucuna varmışlardır. Birçok araştırmacı da dolaylı etkileri dikkate almamıştır(7).

IV.SONUÇ

Demokrasinin vazgeçilmez bir unsuru olan ve yeni dünya düzeninde daha çok ön plana çıkan bir değer olan siyasal özgürlükler, ülkeleri bu yönde yeni adımlar atmaya zorlamaktadır. Dünyada siyasal özgürlüklerin ölçümü ile ilgili en önemli kurumlardan biri olan Freedom House'un yaptığı ölçümler, Amerika ve Avrupa'da siyasal özgürlüklerin daha fazla olduğunu göstermektedir. Afrika kıtasındaki ve Orta Doğu'daki ülkelerin ise siyasal özgürlükleri artırmaya yönelik olarak çaba sarfetmelerini gerektirmektedir. Artık siyasal özgürlüklerin varlığı, sadece demokrasi için değil, ekonomik kalkınma için de önem taşımaktadır. Yapılan araştırmaların çoğu, bu ilişkiyi kanıtlar yönde sonuçlar vermiştir. Bu bağlamda gelişmekte olan ülkelerin daha çok demokrasi ve daha yüksek refah düzeyi için siyasal özgürlüklerin artırılması yönünde çaba harcamaları zorunludur. Bu durum demokrasinin daha iyi işleyebilmesi ve aksaklıkların azaltılabilmesi açısından önem taşımaktadır. Bu açıdan ülkemizde siyasal özgürlük kriterleri çerçevesinde daha fazla siyasal özgürlük için aşağıdaki adımların atılması gerektiğini düşünüyoruz:

-AB'ne üye olma yolundaki Türkiye, Kopenhag kriterlerine uyma yolunda kararlar almalıdır.

-Evrensel insan hakları bildirilerine uyum sağlanmalıdır.

-Sivil toplum kuruluşlarının sayısı artırılmalı ve bu kuruluşlar daha etkin hale getirilmelidir.

-Parti içi demokrasiyi artıracak şekilde siyasal partiler yasasında değişiklik yapılmalıdır.

-Anayasada siyasal özgürlüklere yönelik hükümler artırılmalıdır.

-Toplumda her kesimin siyasete katılımı sağlanmalı, her kesime siyasal parti kurma, siyasal partiye katılma, oy kullanma hakkı sağlanmalıdır.

-Hukuk devletinin gereği olarak, siyasal iktidarların güç ve yetkileri anayasal düzeyde sınırlandırılmalıdır.

-Siyasal iktidarın siyasal özgürlükler konusunda kararname, bakanlar kurulu kararı ve kanun hükmünde kararnamelerle karar alması önlenmelidir.

-Yasama, yürütme ve yargı bağımsızlığı sağlanmalıdır.

-Milletvekillerinin dokunulmazlığı kaldırılmalıdır.

-Halkın seçtiği yöneticileri geri çağırma hakkı olmalıdır.

-Düşünce özgürlüğü artırılmalıdır.

-Kamu yönetiminde şeffaflık sağlanmalı ve hesap sorma mekanizmasına işlerlik kazandırılmalıdır.

-Siyasi kararlar parlamentoda ¾ veya 4/5 gibi kaliteli çoğunlukla alınmalıdır.

-Seçim yasası değiştirilmelidir.

-Herkes kanunlar eşit olarak uygulanmalıdır.

DİPNOTLAR

1 Mustafa Erdoğan, **Anayasal Demokrasi (Anayasa Hukukuna Giriş)**, 2. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi. 1997, s.175.

2 Vural Fuat Savaş, , **Anayasal İktisat**, Genişletilmiş İkinci Baskı, İzmir: TAKAV Matbaacılık, 1993, s.60.

3 Bülent Tanör, **Demokratikleşme Perspektifleri**, TÜSİAD Yayını, 1997, http://www.tusiad.org.tr/turkish/main/frame_rapor.html.

4 Coşkun Can Aktan, "21. Yüzyıl ve Anayasal Demokrasi", **Yeni Türkiye**, Yıl:5,

Sayı:30, Kasım-Aralık 1999, s.602.

5 Freedom House, **Freedom in The World: 1998-1999**, The Annual Survey of Political Rights and Civil Liberties, <http://www.freedomhouse.org/survey99/method/>

6 Tanör, a.g.r., http://www.tusiad.org.tr/turkish/main/frame_rapor.html.

7 Jakob De Haan; Clemens L.J. Siermann, "New Evidence on the Relationship Between Democracy and Economic Growth", **Public Choice 86**, Kluwer Academic Publishers, 1995, s. 181-182.

KAYNAKÇA

AKTAN, Coşkun Can, "21. Yüzyıl ve Anayasal Demokrasi", **Yeni Türkiye**, Yıl:5, Sayı:30, Kasım-Aralık 1999.

ERDOĞAN, Mustafa, **Anayasal Demokrasi (Anayasa Hukukuna Giriş)**, 2. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1997.

FREEDOM HOUSE, **Freedom in The World: 1998-1999**, The Annual Survey of Political Rights and Civil Liberties, <http://www.freedomhouse.org/survey99/method/>

HAAN, Jakob De; Clemens L.J. Siermann, "New Evidence on the Relationship Between Democracy and economic Growth", **Public Choice 86**, Kluwer Academic Publishers, 1995.

SAVAŞ, Vural Fuat, **Anayasal İktisat**, Genişletilmiş İkinci Baskı, İzmir: TAKAV Matbaacılık, 1993.

TANÖR, Bülent **Demokratikleşme Perspektifleri**, TÜSİAD Yayını, 1997, http://www.tusiad.org.tr/turkish/main/frame_rapor.html.